

Antičko strukovno nazivlje u prapovijesnoj arheologiji

Tihomila TEŽAK-GREGL, Zagreb

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790343.44>

Antička arheologija kao znanstvena disciplina nastala je prije prapovijesne arheologije, stoga ne čudi da je u prapovijesnoj arheologiji, osobito u njezinim ranijim razvojnim fazama, preuzet cijeli niz strukovnog i znanstvenog nazivlja razvijen u okviru antičke arheologije. U radu se razmatraju primjeri primjene takvog nazivlja u prapovijesnoj arheologiji te opravdanost toga postupka.

Ključne riječi: strukovno nazivlje, antika, prapovijest

Arheologija kao struka i znanost zasniva se na iskonskoj ljudskoj znatiželji o postanku, podrijetlu i razvoju vlastitoga roda, na vječnim pitanjima tko smo? što smo? odakle smo? zašto smo to što jesmo? Odgovore su pokušavali dati anonimni autori drevnih epova, predanja, mitova, legendi, ali i antički pisci koji su nam ostavili najstarija zapisana promišljanja o toj temi. Razvoj arheologije ozbiljnije je započeo u doba renesanse i humanizma s oživljenim zanimanjem za antičku materijalnu baštinu, ali i njezino duhovno nasljeđe. Dakle, možemo reći da je europska arheologija utemeljena na proučavanju geoloških vremenskih formacija i klasičnih starina. I upravo je u tim okvirima nastajalo i razvijalo se prvo strukovno i znanstveno arheološko nazivlje pa se i danas u prapovijesnoj arheologiji koristimo, opravdano ili ne, nazivima preuzetim iz geologije i antičke arheologije.

Najbrojniji i najčešći izvor spoznaja iz prapovijesnih vremena, uz kamene i koštane izrađevine, svakako su različite keramičke izrađevine. S obzirom na činjenicu da su gomile grčkih vaza bile odavno poznate, da su se zbog svoje ljepote i reprezentativnosti masovno skupljale i pohranjivale u prvim zbirka i muzejima, davno je stvoreno i njihovo strukovno nazivlje. Proučavanje i tipološko razvrstavanje prapovijesne keramike kao predmet proučavanja mlađe je pa se činilo najjednostavnijim preuzeti neke nazive iz već ustaljene antičke terminologije. Tako će i danas mnogi prapovjesničari velike keramičke posude za zalihe nazivati grčkim imenom pithos (πίθος, grč. velika zemljana, odozgo otvorena posuda, bure, bačva), a posude s dvije ručke amforama (αμφιφορέυς ili αμφορέυς, grč. velik zemljan vrč s dvije ručke) iako oba predmeta tipološki zapravo pripadaju onome što nazivamo loncem. Specifične zdjele s dvjema visokim, okomitim ručkama koje nadvisuju otvor posude, rado ćemo nazvati kantarosima ili kantarima jer na prvi pogled tako podsjećaju na specifične oblike grčke keramografije (κάνθαρος, grč. kukac balegar). Askos (ασκός, grč. koža, mješina) je još jedan naziv antičkog podrijetla, a riječ je o posudi koja u keramici nastoji oponašati oblik mješine od životinjske kože. Zanimljivo je napomenuti da potonja dva oblika najčešće pronalazimo u eneolitičkim zajednicama jugoistočne Europe, dakle onoga dijela koji je geografski najbliži području klasične Grčke. Još je jedan, vrlo specifičan tip posude u obliku životinjskog roga, životinjske glave ili stilizirane životinje, karakterističan za srednji neolitik istočne jadranske obale, ali i njezina zaleđa te grčkoga područja, naziv preuzeo iz antičke terminologije, a to je riton (ριτόν, grč. rog za piće). I dok bismo u mlađim prapovijesnim, odnosno protopovijesnim razdobljima mogli naći opravdanje za uporabu ovih „antičkih“ naziva jer dobar dio

željeznodobnih europskih populacija već dolazi u doticaj s grčkom, a potom i italskom kulturom, za starija, neolitička i eneolitička razdoblja to nije potrebno. Stoga se u tipologijama keramičkih oblika oslanjamo na dva osnovna tipa: zdjelu i lonac s mnogobrojnim varijacijama. No, keramiku ne čini samo posuđe, od nje su izrađene i brojne figure i figurice koje često nazivamo idolima. Opet riječ grčkog podrijetla (είδωλον) koja ima više značenja. Ono primarno je lik, prilika, slika, sjena, utvara. Potom dobiva značenje kumira, odnosno kipa ili slike mnogobožackog boga. U prenesenom značenju idol je predmet slijepog obožavanja ili nadnaravno biće (Klaić 1984). Ova tumačenja jasno pokazuju da je sasvim neopravdano termin idol rabiti za svaku keramičku, koštanu ili kamenu figuricu jer za veliku većinu njih nemamo pravog objašnjenja, odnosno ne znamo s kojom su namjerom bile načinjene, je li njihova svrha bila sakralna, ritualna ili sasvim profana, jesu li one same po sebi bile sveti predmet ili tek instrument pri obavljanju nekog obreda.

Jedna od najintrigantnijih figura kasnoga neolitika na prostoru istočne Mađarske pronađena je u ruševinama kuće na lokalitetu Szegvár-Tűzköves koji se pripisuje potiskoj kulturi. Kada je pronađena predstavljala je nemalo iznenađenje jer je proturječila dotadašnjoj predodžbi da neolitičke figurice prikazuju isključivo ženske likove. Ova je opisana kao muškarac, iako nema jasno vidljivih naznaka spola, koji sjedi na nekoj vrsti prijestolja, na licu ima masku, a u ruci drži neko zakrivljeno oruđe. Upravo je to oruđe navelo Janosa Makkaya da, oslanjajući se na grčku mitologiju, protumači ovu figuru kao prikaz Krona, prvobitno boga zemljoradnje, prepoznajući u zakrivljenom predmetu srp kojim ovaj bog razdvaja nebo i zemlju, a što se savršeno uklapa u sliku neolitičkih zajednica kao prvih poljoprivrednika (Makkay 1978; 1964).

Mnogi će i u prapovijesnim razdobljima govoriti o nekropolama, misleći pritom na groblja. No, dok naziv „grad mrtvih“ nasuprot grada živih ima smisla u klasičnoj i antičkoj arheologiji, u europskoj prapovijesnoj arheologiji (pritom ne mislim na protopovijesna razdoblja), u kojoj nema ni gradova živih (uglavnom je riječ o većim i manjim selima, zaseocima ili osamljenim imanjima) teško možemo govoriti o gradovima mrtvih. Prapovijesna groblja obično su mala sa stotinjak grobova, tek rijetko onih s tisućama ukopa. Stoga je primjerenije rabiti jednostavan izraz groblja.

Iako u prapovijesnoj arheologiji nije uobičajen termin akropola, neki su autori ipak pokušali telove, specifičan tip naselja karakterističan za jugoistočnu Europu, usporediti s akropolama grčkoga klasičnog razdoblja. To se u prvome redu odnosi na naselja tipa tela otkrivena na području Grčke gdje se ona nazivaju magulama. Tako je već prvu opsežniju objavu rezultata istraživanja na dvjema najznačajnijim magulama u Tesaliji, onima u Sesklu i Diminiju godine 1908. autor Chrestos Tsountas nazvao *Ai proistorikai Akropoleis Dimeniou kai Sesklou/Prapovijesne akropole Sesklo i Dimini* (Tsountas 1908). Tsountas je naziv akropola za Sesklo odabrao kako zbog njegova istaknutog položaja na brežuljku Kastraki, tako i zbog obrambenih zidova koje je otkrio istraživanjima. Više od pola stoljeća kasnije isti je naziv upotrijebio drugi veliki istraživač navedenih naselja, Demetrios Teocharis koji opisujući Sesklo kaže da je najnovijim istraživanjima otkrio ostatke velikog, organiziranog naselja što je promijenilo sliku o malom naselju od 30 do 50 objekata na vrhu brežuljka Kastraki u spoznaju o pravom „malom gradu“ s više od 3000 stanovnika. Stoga je on uvjeren da je najviši dio naselja na brežuljku Kastraki zapravo akropola srednjoneolitičkog grada (Teocharis 1973: 65). Ta usporedba počiva na povijesnim vezama s kasnijim razdobljima (mnoge su neolitičke magule bile nastanjene i u klasičnom razdoblju). Dakle, Teocharis fenomen polis-akropola klasičnoga vremena uspoređuje s fenomenom magula neolitičkoga razdoblja, a najbolji primjer za to je upravo Sesklo, tipično neolitičko tel-naselje, u čijem je podnožju otkriveno prostrano ravno naselje, a njihov odnos odgovara upravo onome između akropole i polisa. Objašnjenje za takav obrazac naseljavanja Teocharis vidi u razvoju organizacije društva i nastajanju novih institucija upravljanja i vlasti te pravila društvenoga ponašanja tijekom srednjega neolitika (Teocharis 1973: 68).

Još jedan pojam preuzet iz klasične arhitekture Teocharis primjenjuje na neolitičke objekte. Opisujući građevine na akropoli, središnju naziva megaronom: „Megaron je ovdje jasan i sastoji se od glavne prostorije, otprilike 5 m dugačke i 4 m široke i otvorenog trijema koji čine dvije ante, svaka s 2 drvena stupa.“ (Teocharis 1973: 66). Ovakav tip građevine, dobro poznat iz klasičnih vremena, ponajprije iz homerskih epova gdje označuje unutarnju, najreprezentativniju prostoriju vladareva dvora, prisutan je i na drugim neolitičkim magulama. Isti je naziv za stariju građevinu vučedolskoga građevinskog sloja, otkrivenu na vučedolskom Gradcu 1938. godine, unutar koje i oko koje je pronašao i pet talioničkih peći, upotrijebio i R. R. Schmidt pa je pojam „megaron ljevača bakra“ postao opće mjesto vučedolske kulture (Schmidt 1945: 21, Textbild 12; Dimitrijević 1979: 282; Durman 1983: 33 itd.). U mlađem građevinskom sloju otkrio je

još jednu veću građevinu tipa megarona, ali s dvije prostorije i definirao je kao *Herrenhaus*, odnosno kuću gospodara, pridajući joj tako homersko značenje, a što je vidljivo iz njegova dodatnog objašnjenja u bilješci (Schmidt 1945: 26, bilj. 1; Textbild 16). Iako su svojedobno neki autori smatrali da je takav tip građevine obilježje hladnih krajeva Europe gdje su građene od drva, danas se ipak prednost daje egejskom, napose grčkom području gdje se, kao što smo već rekli, takve građevine pojavljuju već u srednjem neolitikumu.

Iz antičke su arhitekture preuzeti i nazivi friz i metopa, ali ne da bi se opisivali građevinski ukrasni elementi nego ukrasi na keramičkim posudama. Tako će nerijetko ukrasni motivi koji kontinuirano teku oko cijele posude u opisima biti razvrstani u frizove i/ili metope.

Oppidum, inače latinski naziv za mali, utvrđeni grad bez određenog pravnog statusa, u prapovijesti se rabi kao odrednica za keltsko naselje utvrđeno moćnim kamenim bedemima (tzv. *murus Gallicus*). Naziv je posuđen od Gaja Julija Cezara koji je tako nazivao keltska naselja u svojim djelima. Keltska *oppida*, međutim mogu biti vrlo velika pa tako sam Cezar spominje *oppidum Bibracte* kao jedno od najvećih i najbogatijih keltskih naselja (...*et quod a Bibracte, oppido Haeduorum longe maximo et copiosissimo...* Caesar, Lib.I 23).

Dakako, utjecaj antičke arheologije na prapovijesnu, vidljiv je i na drugim razinama, osim terminološkoj. Osobito kod proučavanja i objašnjavanja nematerijalnih aspekata života prapovijesnih ljudi (umjetnost, religioznost, vjerovanja) često ćemo posegnuti za primjerima iz antičkih razdoblja opravdano tražeći korijene antičkim mitovima, legendama i pričama u starijoj, dubljoj prošlosti, odnosno prapovijesti (v. primjerice radove A. Durmana i M. Milićević Bradač).

Antički izvori

Caes.BGall. C. *Julii Caesaris commentariorum Libri VII de bello Gallico*, <http://www.thelatinlibrary.com/caes.html/>, pristup ostvaren 25. 02. 2019.

Literatura

- Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, „Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks“, u: A. Benac (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja III. Eneolit*, Sarajevo, 1979, 267–341.
- Durman 1983 A. Durman, „Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa“, *Opuscula archaeologica* 8, Zagreb, 1983.
- Klaić 1984 B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1984.
- Makkay 1964 J. Makkay, „Early Near Eastern and South-East European Gods“, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16, 1–2, Budapest, 1964, 3–64.
- Makkay 1978 J. Makkay, „The Neolithic male figurine from Szegvár-Tűzköves and the Ancient Myth of the separation of Heaven and Earth“, *Archaeologiai Értesítő* 105, Budapest, 1978, 164–183.
- Schmidt 1945 R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945.
- Teocharis 1973 D. Teocharis, *Neolithic Greece*, Athens, 1973.
- Tsountas 1908 Ch. Tsountas, *Ai proistorikai Akropoleis Dimeniou kai Sesklou*, Atena, 1908.

